

УДК.343.1+343.98

О.В. Баулін, кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри кримінально-правових дисциплін
Навчально-наукового інституту права та психології
Національної академії внутрішніх справ

А.О. Ляш, кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри кримінального права та процесу
Київського національного університету культури і мистецтв

ВИКОРИСТАННЯ НАУКОВО-ТЕХНІЧНИХ ЗАСОБІВ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Досліджено регулювання використання науково-технічних засобів під час досудового розслідування за новим Кримінальним процесуальним кодексом України, запропоновано уточнення щодо визначення та класифікації таких засобів, надано відповідні рекомендації для впровадження у слідчу практику.

Ключові слова: новий Кримінальний процесуальний кодекс, науково-технічні засоби, досудове розслідування.

Исследовано регулирование применения научно-технических средств во время досудебного расследования согласно новому Уголовному процессуальному кодексу Украины, предложены уточнения по определению и классификации таких средств, даны соответствующие рекомендации для внедрения в следственную практику.

Adjusting of application of scientific and technical facilities is investigational during pre-trial investigation on the new Criminal judicial code of Ukraine, clarifications are offered for determination and classification of such facilities, the proper recommendations are given for investigation practice.

Реалізацію покладених на органи досудового розслідування завдань, зумовлених положеннями ст. 2 Кримінального процесуального кодексу України (далі — КПК України), важко уявити без ефективного використання у сучасній слідчій практиці науково-технічних засобів.

У судочинстві механічні прилади, різна зброя та інструменти, а також відповідні знання представників певних професій (лікарів, ковалів, толмачів тощо) використовуються з часів шумерської, єгипетської, еллінської, римської та інших цивілізацій Старого світу. Техніка фізичних катувань, випробувань (ордалій), поєдинків представників сторін була відома ще державам раннього Середньовіччя, в яких об'єктивні докази винуватості особи не вважалися важливою умовою правосуддя, про що відомо з багатьох пам'яток права і трактів того часу (Саличеська правда, Кароліна, Руська правда, Молот відьом тощо). Але завдяки впливу просвітництва об'єктивність доказів стала необхідною для кримінального судочинства [1, с. 31].

Активно застосовувати техніку з метою розслідування злочинів почали у другій половині XIX ст. — на початку XX ст., коли з'явилася плеяда науковців, які присвячували свої дослідження проблемам пізнання злочину і пов'язували свою працю з діяльністю органів розшуку і кримінальної юстиції (Ганс Гросс [2], Рудольф Рейсс [3], М. С. Бокаріус [4], В. І. Громов [5] та ін.).

Під впливом подальшого науково-технічного прогресу відбувається постійний розвиток теоретичних уявлень і законодавства, що регулює використання науково-технічних засобів у кримінальному судочинстві, а також практики їх застосування правоохоронними органами. Цей процес стосується усіх держав. Водночас є певні особливості цього процесу в Україні, пов'язані з набранням 20 листопада 2012 року чинності новим КПК України. Йдеться насамперед про проблеми у досудовому розслідуванні.

Мета цієї статті — оприлюднення висновків стосовно використання науково-технічних засобів у досудовому розслідуванні, до яких дійшли автори внаслідок аналізу наукових поглядів і положень нового кримінально-процесуального законодавства України, зокрема щодо необхідності уточнення поняття і класифікації зазначених засобів.

Незважаючи на те, що науково-технічні засоби перебувають на озброєнні слідчих понад століття і їх використання давно визначено загальним положенням досудового розслідування [6, с. 47—48; 7, с. 42—43], серед вчених досі немає єдиної думки стосовно визначення поняття науково-технічних засобів [8]. Свого часу доволі вдало його сформулював В.Г. Гончаренко, який під науково-технічними засобами у слідчій практиці розумів систему загальних технічних, пристосованих і спеціально розроблених приладів, апаратів, устаткування, інструментів, пристосувань, матеріалів і методів їх застосування з метою виявлення, фіксації, вилучення, дослідження доказів для найефективнішого проведення попереднього розслідування та запобігання злочинам [9, с. 10]. Таке визначення можна взяти за основу, тим паче, що український законодавець використовує сьогодні у мові закону лише термін «технічні засоби» (ст.ст. 27, 103, 104 тощо КПК України). Проте у сфері криміналістики і науки кримінального процесу науково-технічні засоби — це засоби, спеціально створені або пристосовані для вирішення завдань кримінального провадження, зробити які без наукових знань практично неможливо. За цих обставин науково-технічний засіб є однією з матеріальних форм втілення наукового знання, а отже, і вживання саме цього терміна є доречним [10, с. 227].

Головним при цьому є те, що зазначені засоби:

- значно підвищують результативність сприйняття слідчим інформації про обставини вчинення злочину;
- сприяють встановленню точних характеристик об'єктів пізнання;
- забезпечують точну фіксацію об'єктів, фактів та обставин, а також накопичення, обробку і видачу необхідної інформації, полегшують її вивчення.

Технічні засоби, які не здатні цього зробити і які можуть спотворити сприйняття слідчим та іншими учасниками кримінального провадження інформації або не забезпечити її збереження та об'єктивне дослідження, не слід використовувати у досудовому розслідуванні, оскільки не гарантують отримання об'єктивного, науково обґрунтованого результату фіксації процесуальної дії.

На відміну від КПК 1960 року, в якому про науково-технічні засоби закріплення доказів йшлося лише як про звуко-, відеозапис, фотографування і кінозйомку та визначався загальний порядок їх застосування при провадженні слідчих дій (частина четверта ст. 85, ст.ст. 851, 852), у новому КПК України законодавець, хоча і наводить конкретні технічні засоби фіксування доказів і процесуальних дій (фотографування (фотозйомка), аудіо-, відеозапис (абзац другий п. 4 частини шостої ст. 100, п. 3 частини другої ст. 103, частина перша ст. 136, частина сьома ст. 223, частина п'ята ст. 224 тощо)) та визначає загальний порядок їх застосування під час кримінального провадження (ст. 107), але залишає відкритим коло таких засобів. На це вказує відсутність їх переліку у ст. 107 КПК України і відсутність зазначення про інші технічні засоби та носії інформації у частині першій і другій ст. 99, частині четвертій ст. 241, ст. 256, частині першій ст. 269 КПК України. Такий підхід недаремно відстоював В.К. Лисиченко [11, с. 95], оскільки у слідчій практиці часто з'являлася потреба у використанні тих засобів, які не згадувалися у КПК 1960 року, а через їх ігнорування у законі щоразу виникало питання про допустимість і правомірність їх використання для фіксації доказів і обставин кримінального провадження. Дійсно, навести у законі вичерпний перелік усіх допустимих для доведення науково-технічних засобів неможливо через їх безперервне оновлення. Тому новації у цьому аспекті процесуального законодавства можна лише привітати. Водночас органам досудового розслідування слід мати на увазі, що регулюванню порядку дослідження звуко-, відеозаписів, на відміну від результатів використання інших технічних засобів, у новому КПК України окремо присвячено ст. 359, яка вказує на їх провідне значення у кримінальному провадженні. А порядок дослідження і використання результатів застосування інших технічних засобів має визначитися за правилами застосування кримінально-процесуального законодавства за аналогією, що не обходиться без прийомів логічного тлумачення норм кримінально-процесуального права, закріплених у ст.ст. 99, 100, 103, 107, 159, 223, 224, 241, 245, 256, 269, 359 тощо КПК України. Зокрема, це стосується кінозйомки, застосування якої передбачалося у ст. 852, частині шостій ст. 114 тощо КПК 1960 року, і яка до середини 80-х років минулого століття була доволі популярною під час фіксації результатів слідчих дій у кримінальних справах, які спричинили певний резонанс у суспільстві. Наприкінці 80-х років вітчизняні органи досудового розслідування перестали нею користуватися через поширення більш зручного для фіксації відеозапису. Проте не можна виключати потенційної можливості дослідження у майбутньому кінострічок під час кримінального провадження за новими обставинами, зважаючи на те, що перегляд судових рішень з метою реабілітації осіб часом не обмежено (частина четверта ст. 461 КПК України), а давнина не враховується у випадках вчинення певних злочинів проти миру та безпеки людства (частина п'ята ст. 49 КК). Отже, органи кримінальної юстиції України повинні бути до цього готовими.

Для глибшого розуміння суті науково-технічних засобів, що використовують у досудовому розслідуванні, потрібно розглянути їх основні класифікації. Так, залежно від особливостей правового регулювання використання окремих науково-технічних засобів у кримінальному судочинстві їх прийнято поділяти на такі, що:

- є формою кримінально-судових доказів;
- використовуються для складання кримінально-процесуальних актів;

– застосовуються під час провадження слідчих і судових дій з метою виявлення, закріплення, перевірки і дослідження доказів [12, с. 113].

У межах цієї класифікаційної системи виокремлюють ще дві групи:

- засоби демонстраційної техніки;
- засоби оргтехніки [12, с. 74].

Існує також поділ науково-технічних засобів на процесуальні та організаційні [13, с. 17—18]. При цьому процесуальними засобами вважають такі, порядок використання яких є врегульованим у КПК України, а організаційними — використання яких лише зумовлено необхідністю забезпечення реалізації норм КПК України, а порядок їх використання передбачено підзаконними нормативно-правовими актами і відомчою службовою документацією або рекомендовано за результатами наукових досліджень чи як передовий практичний досвід.

Безперечно, сьогодні є всі підстави для виокремлення ще однієї групи таких засобів, а саме організаційно-процесуальних, оскільки у КПК України визначено засади функціонування автоматизованої системи документообігу суду (далі — АСДС) та Єдиного реєстру досудових розслідувань (далі — ЄРДР), детальні правила використання яких регламентовано у підзаконних нормативно-правових актах і з належним функціонуванням яких пов'язана можливість проведення слідчих та інших процесуальних дій і застосування заходів із забезпечення кримінального провадження під час досудового розслідування.

Поява нормативних положень, які визначають засади функціонування АСДС і ЄРДР, та їх правове значення для початку і розвитку кримінально-процесуальних відносин у КПК стало природним наслідком поширення інформаційних (комп'ютерних) технологій у кримінальному провадженні. Саме важливість впливу цих технологій на швидкість і об'єктивність результатів кримінально-процесуального доведення і зумовлює потребу їх регулювання за допомогою кримінально-процесуальних норм. А яскрава спрямованість АСДС і ЄРДР на забезпечення ефективного прокурорського нагляду, процесуального керівництва і судового контролю за додержанням законності у діяльності органів досудового розслідування дає підстави для утворення й відповідної нової групи науково-технічних засобів.

Зазначені класифікації свідчать про те, що виявлення, фіксація, вилучення, дослідження доказів не є єдиною метою використання науково-технічних засобів у досудовому розслідуванні. Ці засоби спрямовані на забезпечення більш широкого спектру завдань і мають на меті забезпечення ефективного провадження досудового розслідування.

Отже, під науково-технічними засобами, які застосовують у сучасному досудовому розслідуванні, слід розуміти систему загальних технічних, пристосованих і спеціально розроблених інформаційних технологій, а також приладів, апаратів, устаткування, інструментів, пристосовань, матеріалів і методів їх застосування з метою забезпечення найбільш ефективного проведення досудового розслідування.

За особливостями правового регулювання використання науково-технічних засобів у досудовому розслідуванні їх поділяють на такі, які:

- є процесуальними джерелами доказів (формою кримінально-процесуальних доказів);
- використовують для складання кримінально-процесуальних актів;

– застосовують під час провадження слідчих та інших процесуальних дій з метою виявлення, закріплення, перевірки і дослідження доказів;

– спрямовані на забезпечення ефективного прокурорського нагляду, процесуального керівництва і судового контролю за додержанням законності у діяльності органів досудового розслідування.

Сучасні науково-технічні засоби за своїм функціональним призначенням можуть бути процесуальними (засоби фотографування, відеозапису тощо), організаційними (персональна комп'ютерна техніка, яка допомагає слідчому складати проекти кримінально-процесуальних актів) та організаційно-процесуальними (автоматизована система документообігу суду, Єдиний реєстр досудових розслідувань).

Оновлення теоретичних уявлень про поняття і класифікацію науково-технічних засобів, які використовують під час досудового розслідування, з одного боку, вказує на необхідність подальшого більш глибокого наукового дослідження нових класифікаційних груп зазначених засобів у їх співвідношенні з традиційними. Це важливо для збагачення правової теорії новими знаннями. З іншого боку, це є важливим і для слідчої практики, оскільки сприяє формуванню однакового розуміння в адвокатів, слідчих, прокурорів, суддів суті норм, що регулюють застосування цих засобів у досудовому розслідуванні, що є запорукою уникнення їх конфліктів у кримінальному провадженні.

Список використаної літератури

1. Кистяковский А.Ф. Общая часть уголовного судопроизводства / А.Ф. Кистяковский ; под. науч. ред. Баулина О.В., Карпова Н.С., Радецкой В.Я. — К. : Изд-во Семенко Сергея, 2005. — 118 с.

2. Гросс Г. Руководство для судебных следователей как система криминалистики. Репринтное издание 1908 года / Г. Гросс ; науч. ред. В.В. Крылов. — М. : ЛексЭст, 2002. — 1088 с.

3. Рейсс Р.А. Научная техника расследования преступлений. Курс лекций, прочтенных в г. Лозанне профессором Рейссом чинам русского судебного ведомства летом 1911 года / Р.А. Рейсс ; под ред. С.Н. Трегубова. — СПб. : Сенат. тип., 1912. — 178 с.

4. Бокариус Н.С. Первоначальный наружный осмотр трупа при милицейском и розыском дознании. Выпуск 3-й / Н.С. Бокариус // Изд. милиции и уг. розыска НКВД УССР. Репринтное издание 1925 г. — Харьков. — Киев : ДП «Нора-Друк», 2009. — 537 с.

5. Громов В.И. Дознание и предварительное следствие. Методика расследования преступлений. Осмотр места преступления. Сборник научных трудов / В.И. Громов. — М. : ЛексЭст, 2003. — 544 с.

6. Павлов Н.Е. Общие условия предварительного расследования (Сравнительное исследование) : учеб. пособ. / Н.Е. Павлов. — М. : Академия МВД СССР, 1982. — 64 с.

7. Дубинский А.Я. Производство предварительного расследования органами внутренних дел : учеб. пособ. / А.Я. Дубинский. — К. : КВШ МВД СССР им. Ф.Э. Дзержинского, 1987. — 84 с.

8. Хараберюш І.Ф. Використання науково-технічних засобів в правоохоронній діяльності [Електронний ресурс] / І.Ф. Хараберюш // Часопис академії адвокатури України. — № 12 (2011'3). — Режим доступу : <http://archive.nbuv.gov.ua/e-journals/Chaau/2011-3/11hifvpd.pdf>.

9. Гончаренко В.И. Научно-технические средства в следственной практике / В.И. Гончаренко. — К., 1984. — 150 с.

10. Кравченко О.А. Загальні умови застосування спеціальних знань та науково-технічних засобів у кримінальному провадженні / О.А. Кравченко // Актуальні проблеми

застосування нового кримінального процесуального законодавства України та тенденції розвитку криміналістики на сучасному етапі : матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (Харків, 5 жовт. 2012 р.). — Харків : ХНУВС, 2012. — С. 227—229.

11. *Лисиченко В.К.* Зауваження та окремі пропозиції до проекту нового Кримінально-процесуального кодексу України / В.К. Лисиченко // Вестник Днепропетровского университета. Правоведение. — Днепропетровск, 1996. — Вып. 3. — С. 90—100.

12. *Элькинд П.С.* Цели и средства их достижения в советском уголовно-процессуальном праве / П.С. Элькинд. — Л. : Изд-во Ленингр. ун-та, 1976. — 143 с.

13. *Макаров А.М.* Применение научно-технических средств при рассмотрении судами уголовных дел : автореф. дисс. на соискание науч. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Уголовный процесс, криминалистика и судебная экспертиза» / А.М. Макаров. — М., 1979. — 24 с.